

עקבות של זיכרון

הקהילה היהודית בסלונקי

יהודים ישבו בסלוניקי מאז המאה השלישית לספירה, במשך השנים היגרו אליה יהודים מארצות רבות. היהודים שהגיעו אליה מספרד בעקבות הגירוש ב-1492 הפכו אותה למוקד יהודי ולאחת מהגדולות ב"ערי ישראל" במאות ה-16-18. מרבית יהודי סלוניקי דיברו לדינו (יהודית-ספרדית).

ערב מלחמת העולם השנייה מנתה קהילת סלוניקי כ- 55,200 יהודים, שהיוו שני שלישים מכלל יהודי יוון. את השואה שרדו 1,950 יהודים, כארבעה אחוזים מיהודי סלוניקי. סביבה חינוכית זו מציגה מקרה מבחן בעזרתו יוכלו מורים ותלמידים למצוא דוגמא כיצד ניתן לשחזר חיי קהילה בעזרת מגוון חומרים.

חינוך יהודי בסלוניקי

בסלוניקי היו מגוון בתי ספר יהודיים ששירתו את אלפי הילדים וברובם שפת ההוראה היתה לדינו. "לפני השריפה של שנת 1917 היה לנו מוסד "תלמוד-תורה" גדול, שראשיתו בשנות המאה ה-16. במוסד זה למדו כ-1,500 תלמידים. אחרי השריפה פעלו אצלנו שני מוסדות כאלה, אולם קטנים יותר, [...בהם] למדו 500 תלמידים. בשנת 1873 הקימה אצלנו [רשת החינוך] "אליאנס" שורת בתי ספר לבנים ולבנות. היו בתי ספר למתחילים [יסודיים] גני ילדים, בית ספר מקצועי לבנות, סה"כ 7 בתי ספר ובהם 4,000 ילד. [...] במוסדותינו עבדו 71 מורים נוצריים ו-52 יהודים. ללימודי דת ולשון עברית הוקדשו 4 שעות ליום. היו לנו גם 2 בתי ספר ממשלתיים, ו-2 בתי ספר פרטיים".

עיתונות יהודית בסלוניקי

תרבות עשירה ומשגשגת התפתחה בסלוניקי בתחום הכתיבה הספרותית והעיתונאית. בעיר יצאו לאור עיתונים רבים, ספרי שירה וזמר ומחזות. רוב היצירות נכתבו בלדינו אך גם בצרפתית ואף בעברית. בשלהי המאה ה-19 ובמחצית הראשונה של המאה ה-20, 35 מתוך 70 עיתונים מקומיים הופיעו בלדינו.

מטבח מקומי

המטבח היהודי-סלוניקאי נשען על מסורות יהדות ספרד ומסורות יווניות מקומיות ומאופיין במאכלים כמו בורקיטס (למשל מרדחנאס - חצילים), פסטליטוס חואבוס חמינדוס (ביצי חמין), פיג'ונס (תבשיל שעועית ובשר), דגים וקינוחים כגון טופישטי (עוגת סולת ואגוזים) דומאלוס (סופגניות מתוקות או מלוחות).

חיי דת ומסורת

במאות ה-16-18 הפכה סלוניקי לאחת מהגדולות ב"ערי ישראל" ברבות השנים הפכה העיר למרכז רוחני ופעלו בה רבנים וחכמים בעשרות בתי כנסת השייכים למגוון הזרמים הדתיים שאפיינו את תושבי העיר. ערב הכיבוש הגרמני נמנו בעיר עשרים רבנים, ארבע ישיבות, ארבעה סופרי סת"מ ועשרה קצבים. כולם פעלו בשירות הקהילה. בין הרבנים הנודעים, הרב רפאל חיים חביב (בתמונה משמאל).

תעסוקה וכלכלה בקרב יהודי העיר

סלוניקי הייתה בעלת מעמד כלכלי-מסחרי חשוב ביוון. מעמדה החל להתערער בראשית המאה ה-20, אך המהלומה הקשה ביותר שניחתה על יהודי סלוניקי הייתה השריפה הגדולה של שנת 1917 שהחריבה את כל רובעי המסחר ואת רוב בתי העיר. בואם של אלפי פליטים יווניים לעיר הגביר את התחרות הכלכלית בין יהודים לנוצרים, ובשנת 1922, עם השתלטות התושבים היוונים הנוצרים על חיי המסחר, המלאכה, הבנקאות והשירותים הציבוריים, עברה ההגמוניה הכלכלית של העיר מהיהודים ליוונים. לאחר הכיבוש הגרמני, החרימו השלטונות את הרכוש היהודי (אריזציה) עד לנישולם של היהודים מחיי הכלכלה בעיר.

ה"שבת השחורה"

בין האירועים שהותירו רושם בל-ימחה בזיכרונם של יהודי סלוניקי, היתה "השבת השחורה". בעקבות צו שהורה על גיוס לעבודה של כל היהודים בני 18 עד 45 בעיר, התייצבו ביום שבת ה-11 ביולי 1942 בכיכר החירות (Plateia Eleftheria) שבסלוניקי כ-9,000 יהודים. הם אולצו לעמוד שעות ארוכות בשמש היוקדת וסבלו מהתעללות של הגרמנים. לאחר ארבעה ימי רישום, כ-2,000 מהם גויסו לעבודות כפייה בסלילת כבישים ועוד. כ-250 נספו בשל התזונה הלקויה והעבודה המפרכת בשלושת החודשים הבאים. הקהילה היהודית אולצה לפדות את הגברים הצעירים ובכך למכור את בית הקברות העתיק שנוסד 500 שנים קודם לכן לעיריית סלוניקי.

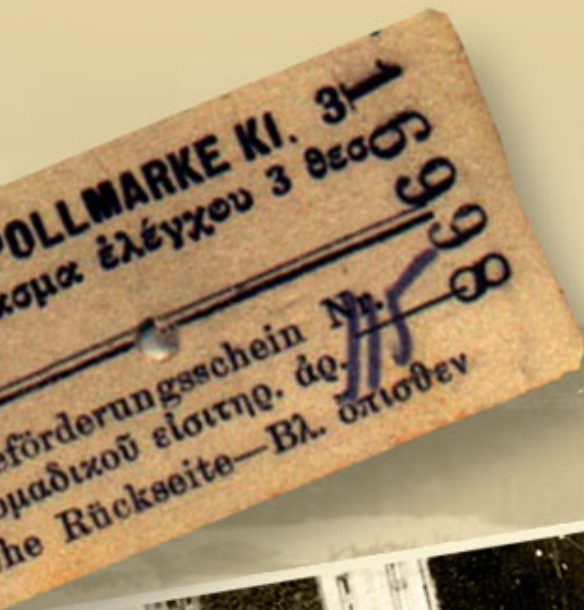
יהודי סלוניקי תחת הכיבוש הגרמני

בעקבות כניסת הצבא הגרמני לסלוניקי ב-9 באפריל 1941 נאסרו חברי ועד הקהילה ונכבדים נוספים. הקהילה היתה נתונה להשגחת הגסטפו וחויבה לשאת בהוצאות האחזקה והכלכלה של אנשיו. הארגונים היהודיים ובתי הספר של הקהילה נסגרו ושמות רחובות יהודיים הוחלפו לשמות יווניים. בסלוניקי, כמו במקומות אחרים, שדדו הגרמנים את רכוש היהודים לפני הגירוש ואחריו. בעקבות החרמת הבתים, הסחורות והתבואות בעיר נוצר מחסור חמור במזון. הרעב גרם להתפשטות מחלות מידבקות. ועד הקהילה היהודית ניסה לסייע לרעבים באמצעות הקמת מטבחים לנזקקים. התושבים היהודים חוייבו לשאת עליהם טלאי צהוב ותעודות זהות מיוחדות.

גירושים והשמדה

על פי רישומי הגרמנים, בין ה-20 במרץ ל-18 באוגוסט 1943 יצאו מסלוניקי לאושוויץ 19 משלוחים ובהם 48,533 יהודים. עם זאת ידוע שחלק מן הטרנספורטים הגיעו למחנות אחרים וביניהם טרבלינקה. מיעוט מקרב המגורשים עברו את הסלקציה הראשונית עם הגעתם למחנה (11,200: 4,200 נשים ו-7,000 גברים).

היהודים היוונים באושוויץ

גורלם של יהודי סלוניקי באושוויץ היה ייחודי מכמה סיבות: בניגוד למרבית המגורשים היהודים לאושוויץ, שהגיעו מארצות מזרח, מרכז ומערב אירופה, יהודי סלוניקי לא היו מורגלים לתנאי האקלים הקיצוניים ששררו בפולין. כמו כן, קשיי התקשורת במחנה היו חמורים מכיוון שהשפות המקובלות בקרב יהודי סלוניקי היו לדינו, יונית וצרפתית ולא גרמנית, יידיש ופולנית שהיו השפות הנפוצות באושוויץ. סיבות אלה הקשו על הסתגלותם של היהודים הסלוניקאים שנקלטו במחנה כאסירים, שמרביתם איבדו את בני משפחתם עם הגעתם לאושוויץ.

מבחינת הגרמנים, יהודי סלוניקי נחשבו לכוח עבודה גדול וחשוב במחנה. הפרופיל התעסוקתי הרחב של יהודי סלוניקי לפני המלחמה סייע להם להשתלב במגוון עבודות שכפו עליהם הגרמנים, חריצותם ויכולותיהם הפיסיות נודעו בקרב הגרמנים והאסירים והם הפכו לקבוצה מלוכדת בין האסירים.

יהודי סלוניקי לאחר השואה

לאחר סיום המלחמה ב-1945 נמנו בסלוניקי כ-2,000 יהודים בלבד מתוך כ-10,000 מיהודי יוון ששרדו את השואה. הניצולים המעטים מקהילה מפוארת זו, שבו לסלוניקי בתקווה לאתר בני משפחה, קרובים וחברים, שמא שרדו גם הם. מרבית הניצולים לא זכו לגלות שקרוביהם נותרו בחיים ובשלב זה שקעה בהם ההכרה הקשה שהם נותרו, ניצולים בודדים ממשפחתם ומקהילתם, היה זה שלב נוסף באבל שלאחר השואה. היו ניצולים שנאבקו להשיב לעצמם משהו מן הרכוש המשפחתי ולשקם את חייהם בסלוניקי, אך רובם בחרו להתחיל את חייהם מחדש בישראל, בארה"ב, בקנדה, באוסטרליה ובדרום אמריקה. כמו ניצולי שואה מארצות אחרות, שורדי קהילת סלוניקי התאמצו לאסוף את שברי חייהם ולבנות חיים חדשים ולהקים משפחות. הניצולים שעלו ארצה לקחו חלק פעיל בבנייתה של הארץ והחברה הישראלית.

